

1018-1071 Yılları Arasında Selçuklu-Bizans İlişkileri ve Ermeniler

Ahmet Toksoy*

Türklerin Anadolu ile milattan sonraki ilişkisi, Hun Türklerinin bölgeye yaptıkları akınlar ile başlamıştır (395). Kırgız bozkırlarında toplanan Hunlar, 350 yıllarına doğru teşkilatlanmalarını tamamladıktan sonra batı yönünde harekete geçtiler. İlk önce Aral Gölü'nün kuzeyi ile Hazar Denizi'nin kuzey bölgelerini hâkimiyet altına aldıktan sonra, 374'de Kara Deniz'in kuzey bölgelerine geldiler ve İtil Nehri'ni geçerek Avrupa ufuklarında görüldüler. Önlerine çıkan Doğu Got Devleti'ni yıkıp bölgeyi kısa sürede ele geçirdikten sonra Batı Got Devleti'ni de çöktürdüler¹.

Roma topraklarını hedef alan Hun ordularının harekâtı, I. Theodosios'un ölümünden (395) sonra bir yandan Balkanlar üzerinden Trakya üzerine devam ederken, Basık ve Kursık komutasındaki Hun orduları da Kafkaslardan aşarak Anadolu'ya girdiler. Hun kuvvetleri Kafkaslar üzerinden Erzurum'a geldiler. Buradan hareketle Karasu ve Fırat vadilerini takip ederek Malatya'ya ulaştılar. Ardından Çukurova'ya doğru harekete geçerek burayı akınlara uğrattıktan sonra Urfa ve

Antakya kalelerini kuşattılar. Buradan da Kudüs'e inen Hun orduları tekrar yukarı Orta Anadolu'ya çıkarak Ankara'da faaliyette bulduktan sonra tekrar Malatya'ya döndüler. Geldikleri yolu takip ederek Erzurum'a ulaştılar. Ardından da Kara Deniz'in kuzeyindeki merkezlerine döndüler². Kaynaklar, bu akının yıldırım hızıyla yapıldığını ve Anadolu'da yaşayan insanları büyük bir korkuya sevk ettiği üzerinde ittifakla durmaktadırlar³. 398 yılında ikinci Anadolu akınına çıkıldı. Ancak bu akın diğer akına göre biraz daha küçük bir hareketti. Bu iki akın Türklerin milattan sonra, Anadolu ile ilişkilerinin ilk başlangıcıdır.

Hun Türklerinden sonra, Anadolu'ya gelen ikinci Türk boyu ise Sabarlardır. 515-516 yıllarında İtil/Volga, Don ve Kuban Irmakları arasındaki topraklara yerleşen Sabarlar bu bölgede devletlerini kurdular. Ardından da komşu devletlerle siyasi ilişkilere girdiler. Özellikle Sasani Devleti ile ittifak yapan Sabarlar, Doğu Roma/Bizans ile mücadelelere giriştiler. Bu mücadeleler sırasında Doğu Anadolu üzerinden Kayseri, Konya ve Ankara yörelerine kadar akınlarda bulundular⁴.

Sabar Türklerinden sonra Anadolu'nun özellikle doğu bölgeleri Müslüman Arapların hâkimiyet mücadelesine sahne oldu. Bu mücadele, ilk dönemlerde Arap-Bizans mücadelesi olarak gelişirken ardından da yerini Hazar-Arap mücadelesine bıraktı. Uzun yıllar devam eden bu mücadele, Emevi ve Abbasi Halifelikleri dönemlerinde önemini korudu. Doğu Anadolu bölgesi uzun yıllar Doğu Roma ile Sasaniler arasında mücadele sahası olduktan sonra şimdi Doğu Roma-Müslüman Arap mücadelesine de sahne oldu. Hz. Ömer zamanında bölgeye yapılan ilk İslam akınları ve Hz. Osman (646-656)

(*) Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ABD Öğretim Üyesi.

- (1) Salim Koca, Türk Kültürünün Temelleri, İstanbul 1990, s. 55
- (2) Gyula Nemeth, Attila ve Hunları, trc. Şerif Baştaç, Ankara 1982, s. 65-66
- (3) Ali Sevim, Yaşar Yücel, Türkiye Tarihi, Ankara 1989, s. 27; Koca, Türk Kültürünün Temelleri, s. 58
- (4) Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi, Ankara 1993, s. 34-35

zamanında da devam ettirildiği gibi Müslümanlar bölgedeki bazı şehirleri ele geçirmeye başladılar. Özellikle Hz. Osman'ın emri ile Habib b. Mesleme emrindeki ordu ile İslam kaynaklarında Kalikala olarak geçen Erzurum'a kadar geldi⁵. Burada bölge halkıyla barış anlaşması yapan Mesleme, fetihlerine devam ederek Tiflis'e kadar ilerledi. Bu arada İberia'da Kalarcit (Kalarcet)⁶ halkıyla da anlaşma yaptı⁷.

Hz. Osman'ın vefatından sonra İslam dünyasında meydana gelen Hz. Ali-Hz. Muaviye arasındaki mücadelelerden yararlanan Bizans, doğuya doğru yayılışını sürdürerek Taik⁸ bölgesini tekrar ele geçirdi. Dört halife döneminden sonra İslam devletine hâkim olan Emeviler'in saltanatı sırasında bu bölgedeki mücadeleler Arap-Bizans-Hazar devletleri arasında vuku buldu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi kısa bir süre duraklamış olan Arap-Bizans mücadelesi yeniden başladı ve Araplar Revan (Erivan) civarındaki Divin'i alarak burada yeniden bir emirlik kurmayı başardılar. Bu sırada Kafkaslar'da kurulan güçlü Türk devleti Hazarlar işe karışarak Araplarla mücadeleye başladılar. Hatta Arapların 717 yılında İstanbul'u kuşatmak için Kafkaslardaki güçlerini çekmeleri üzerine Hazarlar, Kafkasları aşarak Kür-Aras boylarını hâkimiyet altına aldılar. 728'de de bölgenin Arap valisi Mesleme'yi yenilgiye uğrattılar. Mesleme'den sonra vali tayin edilen Mervan b. Muhammed, büyük bir ordu hazırlayarak Hazar Kağanlığı'nın üzerine harekete geçerek geri çekilmeye mecbur ettiği gibi kaybettikleri Kür-Aras bölgesini yeniden ele geçirdiler⁹.

Hun, Sabar ve Hazarlardan sonra Anadolu'ya VIII. Yüzyıldan itibaren Müslüman Türkler gelmişlerdir. Özellikle Abbasi halifeliği döneminde Türkistan ve Horasan'dan Anadolu'ya getirilerek Bizans'a karşı gazalarda bulunmaları sağlanan gönüllü gaziler arasında Müslüman Türklerin sayısı oldukça fazla idi¹⁰. Doğu Anadolu ve Azerbaycan'ın fethinden sonra İslam-Bizans mücadeleleri Tarsus-Malatya-Erzurum hattı boyunca de-

vam etti. Bu askeri mücadele bölgesi Suriye, Elcezire ve Doğu Anadolu uç bölgesi olmak üzere üçe ayrıldı. Abbasi halifesi Mehdi (775-785) zamanında Türkistan ve Horasan'dan çok sayıda gönüllü kuvvetler getirilerek askeri bölgelere yerleştirildi. Bu bölgelere yerleştirilen Türklerin sayısı Halife Harun Reşid (786-809), Me'mun (813-833) ve Mutasım (833-842) devirlerinde oldukça yüksek bir dereceye ulaştı. Özellikle Halife Mütevekkil (847-861) zamanında hilafet ordusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturması sonucunda, askeri bölgelerin yönetimi Türk kumandanlarının eline geçtikten sonra gazalarda onlar tarafından yürütüldü. Genellikle Suriye ucunun merkezi olan Tarsus'ta oturan bu Türk kumandanları, biri yazın (Saife), diğeri kışın (Şatiye) olmak üzere yılda iki kez Bizans'a karşı gazalarda bulunuyorlardı. Bu mücadeleler uzun süre devam etti. Ancak Makedonya sülalesinin tahtı ele geçirmesinden ve Abbasi halifeliğinde yaşanan iç mücadelelerden dolayı zayıflama emarelerinin görülmesi üzerine çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bu uç bölgelerindeki İslam kuvvetleri, X. yüzyılın ikinci yarısında buralardan çekilmek zorunda kaldılar¹¹.

Abbasi hâkimiyetinin çöküşe geçtiği dönemde, Bizans İmparatorluğu, doğuya doğru ilerlemeye başladı ve kısa zaman içinde tekrar kaybettiği bölgelerde hâkimiyetini tekrar tesis etti. Bizans İmparatorluğu bundan sonra ülkeyi thema (tem) denilen birçok idari bölgeye ayırdı. Sınır boylarındaki bu askeri mıntikalardan en önemlisi Theodosiopolis/Erzurum Theması idi. Batıda, Sebastia, Koloneia, güneyde Vaspurakan, doğuda Gürcistan'ı ihtiva eden İberia ve kuzeyinde dağlık Khaldia yer almakta idi¹².

- (5) El-Belazuri, Fütuhu'l-Buldan, Çvr. M. Fayda, Ankara 1987, s. 282
- (6) Fahrettin Kurzioğlu, Kalarcet teriminin "Arduç, Artvin, Borçka, Yusufeli, Oltu ve Tortum"u içine aldığı belirtmektedir. Bkz. Kurzioğlu, 1967 Artvin Yıllığı (Tarih kısmı), Ankara 1967, s. 116.
- (7) El-Belazuri, Fütuhu'l-Buldan, s. 290.
- (8) Taik bölgesi kaynaklarda Tao, Taok şeklinde ifade edildiği gibi Akkoyunlu kaynaklarında Tav-eli şeklinde de geçmektedir.
- (9) El-Belazuri, Fütuhu'l-Buldan, s. 295 vd.
- (10) Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 35
- (11) Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 35
- (12) Konukçu, Enver, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Ankara 1992, s. 4

XI. yüzyıl başlarında Doğu Anadolu bölgesi oldukça hareketli hadiselerle sahne oldu. II. Basileios, Bizans tahtına geçtikten hemen sonra Doğu Anadolu'da kuvvetli bir hâkimiyet oluşturmak için Bizans-Gürcü, Bizans-Ermeni mücadelesinin en şiddetli safhası yaşandı. Bu mücadelelerin yaşanmasındaki etken Bizans kaynağının ifadesine göre imparator tahta çıktıktan sonra sert bir tutum içine girdi. Bu durumu bahane eden Nikephoros'un yeğenleri isyana başladılar¹³. Mezopotamya ile Harput'un kuzeyinde bulunan Vardanik bölgesinden sorumlu olan Bizans generali Bardas Skaleros, genç imparator II. Basileios'a karşı isyan etti¹⁴. O, bu faaliyetinde en fazla desteği Ermenilerden aldığı gibi ordusunun büyük çoğunluğunu da onlardan oluşturdu¹⁵. Ancak isyanları bastıran imparator, bütün gücü ile bu isyanlara karışan ve Doğu Anadolu bölgesi ile İberia bölgelerini ellerinde bulunduran küçük kralların üzerine harekete geçti. Uzun mücadelelerden sonra Taik/Tao bölgesi imparatorluğa bağlandı. Bagratlı kralı I. Giorgi, Bizans imparatorunun bütün isteklerini kabul etti. İmparator, terk edilen araziye ele geçirdikten sonra Giorgi'nin üç yaşındaki oğlu Bagarat'ı iki yıllığına rehin alarak İstanbul'a döndü¹⁶.

Anı kralı Yovannes/İonnes Simbat da, Taik kralı I. Giorgi'nin müttefiki idi. Bu kral, I. Giorgi'nin başına gelenlerin, kendi memleketlerinin de başına geleceğinden korktuğundan dolayı 1022 yılı başlarında Katholikos Petros'u Trabzon'da bulunan imparatorun yanına yollayarak ona hâkimiyeti altındaki Anı şehrinin anahtarlarını sundu. Bunun üzerine imparator Yovannes'e magistros unvanını vererek ölene kadar Anı'nın valisi görevine getirdi. Bizans İmparatorluğu, bu anlaşmanın meyvesini 1045 tarihinde alacak ve bölgeye hâkim olacaktı¹⁷.

Bu sırada Vaspurakan bölgesini elinde bulunduran Senekerim'in akıbeti ise daha 1021/22 kışında belli oldu. Zira o, Bizans imparatoru daha Trabzon'da bulunduğu sırada devletini ona sattı. Bunun karşılığında

imparator Senekerim'e Magistros unvanı ve tazminat olarak da Sivas'ı, oğlu Davit'e ise imparatorun emri ile Nikephoros Phokas'ı öldürmüş olduğundan dolayı mükâfat olarak Kayseri ve Develi havalisi verdi. Böylece Ermeniler Doğu Anadolu bölgesinden Orta Anadolu'ya göç ettirilmiş oldular. Onlar buradan da Çukurova ve Suriye'ye yayılmışlardır¹⁸. Böylece ileriki yıllarda Anadolu üzerine başlayan Türk fütuhatı öncesinde Anadolu'da Ermenilerin idari varlığı söz konusu olmamıştır. Bundan dolayı Anadolu'ya gelen Türkler direk Bizans ile muhatap olmuşlar ve bu devletle mücadelelerde bulunmuşlardır.

Selçuklu döneminde, Türklerin Ermenilerle ilk münasebeti Çağrı Bey'in keşif akını sırasında olmuştur. Zira Karahanlı ve Gazneli devletlerinin şiddetli takip ve baskıları altında, çok güç şartların oluşturduğu ümitsizlik içinde hayatlarını devam ettiren Selçuklu başbuğları kendilerine bir yurt arama ihtiyacı duymaya başladılar. Selçuklular daha önce soydaşlarının Bizans'la mücadele ettikleri Anadolu'yu ileride yurt edinmek amacıyla bir keşif seferi yapılması kararını verdiler¹⁹.

Bu kararın uygulanması Çağrı Bey'e verildi. Tuğrul Bey, kendilerine bağlı boy-larla aşılması zor ve savunulması kolay olan çöllere çekilirken Çağrı Bey, üç bin kişilik bir kuvvetle batı yönünde hareket etti. O, 1015 tarihinde yıldırım hızıyla Horasan'ı geçerek Irak-ı Acem bölgesine girmeyi başardı. Ardından da 1015/16 tarihinde Doğu Anadolu hudutlarına gelerek Vaspurakan Krallığına tarruzda bulundu. Van Gölü'nün güney kısımlarına gelen Türkmenler, kral Senekerim'in

(13) Mikhail Psellos'un Khronographiası, Işın Demirkent, Ankara 1992, s. 7-8.

(14) Rene Grousset, Histoire De L'Armenia, Paris 1947, s. 504; Marie Brosset, Histoire de La Georgia, St. Petersburg 1848, s. 211; Brosset, Gürcistan Tarihi, Çev. Hrand D. Andreasyan, yay. Hız. Erdoğan Merçil, Ankara 2003, s.254

(15) Ernst Honigmann, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, Çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1970, s. 148; Demirkent, Mikail Psellos'un Khronographiası, s. 8.

(16) Lordkipanidze, Mariam, Georgia in the XI-XII. Ceturies, Tiflis 1987 s. 60.; Honigmann, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, s. 164.

(17) Honigmann, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, s. 149 vd.

(18) Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), Abû'l-Farac Tarihi, Çev. Ö. Rıza Doğrul, I, Ankara 1987, s. 274

(19) Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 35

oğlu David ile Sâpûr'un kumanda ettiği kuvvetlerle muharebeye tutuşarak onları mağlup etti. Selçukluların savaşı kazanması üzerine telaşa kapılan Ermeni kralı ülkesini koruyamayacağını anlayınca yukarıda anlattığımız gibi Bizans imparatoru II. Basileios'a terk etti²⁰. 1018'de Türkmenler, küçük bir Müslüman emirlik olan Şeddadoğullarının arazisine girerek önce Nahçıvan ve sonra da Aras'ı geçerek Divin'i ele geçirdikten sonra bu şehrin kuzeyinde bulunan Nik şehrine geldiler. Gürcü generali Liparit²¹, maiyetinde bulunan beş bin kişilik bir kuvvetle Türkmen akıncılarına karşı çıkmaya cesaret edemediği için, bölge tamamen Çağrı Bey tarafından ele geçirildi. Arkasından da Beçni kalesinin Bizanslı komutanı Vasak Pahlavuni'nin kuvvetleri bozguna uğrattı²².

Çağrı Bey'in akınından sonra Anadolu üzerine ikinci Türkmen akını Selçukluların büyük Yabgusu Arslan'ın Gazneli Mahmud tarafından tutuklanmasından sonra ona tabi olan boy ve oymaklar tarafından gerçekleştirildi. Selçuklu Arslan Yabgu'nun 1025'de Gazneli sultanı tarafından hile ile hapsedilmesinden sonra bu boyların önemli bir kısmı Mahmud tarafından Horasan'a geçirildi. Yabgulu adı verilen bu Türkmenler daha önce bu bölgeye gelmiş olan Türkmenlerle birleşerek kendilerini rahat bırakmayan Tûs valisi Arslan Cazib'i mağlup ettiler. Bunun üzerine Gazne sultanı Mahmud, 1028 tarihinde Türkmenlerin üzerine yürüyerek onları bozguna uğrattı. Birçoğu çöl ve dağlık bölgelere kaçtıktan başka iki bin çadırlık bir kısmı ise Irak-ı Acem yolu ile Azerbaycan'a gelerek buradan Bizans üzerine akınlarda bulundular²³.

Gazneli sultanı Mahmud'un ölümünden sonra yerine geçen Mesut, saltanatının ilk yıllarında Türkmenlerle gayet iyi geçinerek onlardan istifade etti. Ancak bir müddet sonra Türkmen başbuğlarından bir kısmının Gazneli valisi Taş Ferraş tarafından öldürülmesi diğer Yabgulu başbuğlarını telaşa düşürdü. Başta Yağmur Bey'in maiyetindeki Türkmenler, Çağrı Tuğrul Beylerin eniştesi

Kızıl Bey, Boğa, Anasioğlu, Dana, Göktaş ve Mansur Bey'in idaresinde sayıları on bini geçen Türkmenler, Gaznelilere karşı harekete geçtiler. Kendilerine karşı harekete geçen Taş Ferraş başta olmak üzere diğer Gazneli kuvvetlerini bozguna uğrattılar. Daha sonra bir kısmı Irak-ı Acem'de kalmakla beraber bir kısmı da Azerbaycan'a geldiler. Yabgulu Türkmenleri, daha önce buraya gelmiş olan soydaşları ile birleşerek yeni yaylak ve kışlaklar oluşturdular (1036). Ardından da buradan Doğu Anadolu'da Bizans idaresindeki Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerine akınlar yaptılar. Hatta bu sırada Müslümanların elinde bulunan Tiflis'i kuşatmakta olan IV. Bagrat'ı geri çekilmeye mecbur ettikten sonra Van Gölü havzasına akınlarda bulundular. Burada karşılarına çıkan Bizans Generali Haçık'ın kumandasındaki kuvvetleri mağlup ettiler²⁴. Elcezire ve Musul üzerine akın yapan başka bir Türkmen kuvveti 1042/43'de kuzeye yönelerek Aras Irmağı yörelerindeki Beçni Kalesine taarruz ettiler. Ancak Anı şehrinin Bizanslı valisi Gaçık'ın müdahalesi üzerine kaleyi ele geçiremedilerse de buradan hareketle Murat ve Dicle ırmaklarının kolları üzerindeki yörelere akınlarda bulundular. Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgesine giren Türkmenler, Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in buyruğu üzerine, Bizans üzerine akınlarda bulunmaktan geri kalmadılar²⁵. Anadolu'da Türkmen harekâtı devam ederken Çağrı ve Tuğrul Beyler de Horasan'da bağımsızlık savaşını kazanarak Selçuklu Devleti'nin bağımsızlığını sağlamışlardı. Bundan sonra Oğuzların Anadolu üzerine yaptıkları akınlar daha planlı ve programlı bir hal alacaktır.

(20) Mükrimin Halil Yinanç, Türkiye Tarihi, Yay. Hzl. Refet Yinanç, Ankara 2013, s. 31; Senekerim, 1021'de yeni memleketine hareket ederek tabasından mühim bir kısmını da birlikte götürdü. İmparator bu krallığın yerine valilik meydana getirerek valiliğini önce Argiros Bazil'e daha sonra da Nikephoros Komnenos'a verdi. Bkz. Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 31

(21) General Liparit, 1048'de Pasinler savaşında Türklerle esir düşen Liparit'in dedesidir. Bkz. Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 41

(22) Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 34

(23) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 32

(24) Rene Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, Çev. Sosi Dolanoğlu, İstanbul 2005, s. 558-559; Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara 1987, s. 76; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 33

(25) Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 44

Sultan Tuğrul Bey Zamanında Selçuklu-Bizans İlişkileri ve Ermeniler

Sultan Tuğrul Bey döneminde ilk akın yukarıda Azerbaycan'a gelip yerleşen ve buranın hâkimi ile işbirliği yapan Türkmenler tarafından yapıldı. Türkmen otuz kadar başbuğlarının Vehsudan'ın kendilerine ihanet edip öldürmesi üzerine onunla mücadeleye başladılarsa da başarılı olamayınca Azerbaycan'dan ayrılmak zorunda kaldılar ve Güneydoğu Anadolu bölgesine akınlar yaparak bu bölgede faaliyetlerini gerçekleştirdiler²⁶.

Dandanakan zaferinin ardından Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra toplanan kurultayda fethedilen ve fethedilecek bölgeler Selçuklu başbuğları arasında paylaştırıldı. Bu fetih planları gereğince batı yönünde yapılacak fetihleri kendi üstüne alan Tuğrul Bey, devletin başkentini Nişapur'dan Rey'e taşıdı (1043). Böylece Anadolu'da düzenli Selçuklu ordularının seferleri ve fetihleri başladı. Anadolu'nun başkent Rey'den yönetmeye başlayan Sultan Tuğrul Bey, amcası Yusuf Yinal'ın oğlu İbrahim Yinal'ı Hemedan ve Isfahan il ve yörelerinin, diğer amcası Arslan Yabgu'nun oğulları Kutalmış ve Resul Tegin'i²⁷ Hazar Deniz'i bölgesinin, öteki amcası Musa Yabgu'nun oğlu Hasan ile kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Yakutî'yi de Azerbaycan'ın fethiyle görevlendirdi. Ayrıca Selçuklu prenslerinin buyrukları altına kalabalık Türkmen kuvvetleri de verildi. Bu sırada Bizans, Doğu Anadolu'ya tamamen hâkim olmuş, Derbent ve Hazar Deniz'i kıyılarında Şirvanşahlar, Nahçıvan, Gence ve Dübeyl illerinde Şeddâdoğulları, Tiflis'te ise Câferoğulları beylikleri hüküm sürüyorlardı²⁸. Kısaca Türk fütuhâtı öncesinde ve sonrasında Doğu Anadolu'da bir Ermeni devletinden söz etmek mümkün değildir. Türkmenler, Anadolu'da Bizans İmparatorluğu ile mücadele ederek fethetmişlerdir. Bu fetih düzenli ve planlı bir şekilde sürdürülmüştür.

Musa Yabgu'nun oğlu Hasan Bey, Pasin ve Erzurum yörelerini akınlara uğrattıktan

sonra Van Gölü havzasına yönelerek burayı istilaya başladı. Bizans İmparatoru Kostantin Monomakhos ile Sultan Tuğrul Bey arasında dostluk muahedesi yapılmış olmasına rağmen bu akınını sürdürmesi üzerine bölgenin Bizans valisi Aaron, kalabalık Türk ordusu karşısında Gürcistan'ın Bizans valisi Kekavmenos'tan yardım istedi. İki ordu Aras kenarında Beçni civarında Stranga çayının/Büyük Zap suyu yanında karşılaştılar. Bu savaşta pusuya düşürülen Türk ordusu yenilgiye uğradı. Başta Hasan Bey olmak üzere birçok Selçuklu komutanı şehit edildi²⁹.

Sultan Tuğrul Bey, şehit olan Hasan'ın ve mağlup olan Selçuklu ordusunun intikamını alması için bu sıralarda Şehrizor taraflarını itaat altına almakla meşgul olan İbrahim Yinal'a Azerbaycan valiliğini vererek Anadolu seferine memur etti. Erran bölgesinin bir kısmını Selçuklu hâkimiyetine alan Kutalmış'ı da onunla birleşmek üzere görevlendirdi. İki Selçuklu şehzadesi birleşerek Bizans ülkesine hareket ettiler. Türk ordusuna mukavemet edemeyeceğini anlayan Vaspurakan/Van Gölü havzası ile İberia/Gürcistan valileri Aaron ve Kekavmenos, imparatora haber göndererek yardım istediler. İmparator, Bizans'ın himayesini kabul etmiş olan Gürcü komutan Liparit'e haber göndererek bütün Gürcistan ve Abhazya kuvvetleriyle birlikte Bizans ordusuna katılmasını istedi. Aras Nehri'ni takip ederek ilerleyen ve yürüyüş yolları üzerinde Bizans ordusunu bulamayan Türk başbuğları ise Pasinler üzerinden Erzurum'a buradan da Artze/Kara-Arz/Karaz önlerinden geçerek Tercan bölgesindeki Kötür ve Vican/Bican'a kadar ilerlediler. Kötür'de bulunan Sımpatpert(Sımpat kalesi)'i muhasara ederek ele geçirdikten³⁰ sonra geriye dönerek büyük bir

(26) Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 45 vd.

(27) Mükrimin Halil Yinanç, Bizans kaynaklarının Ebû Malik diye isimlendirdikleri üçüncü kardeşlerinin de aynı bölgeye gönderildiğini ifade etmektedir. Bkz. Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 39-40

(28) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 39; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 49

(29) Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 573; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 40-41

(30) Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 574; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) , s. 86 Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 41-42; Ahmet Toksoy, "Anadolu'nun Fethinde Pasinler Savaşının Yeri ve Önemi", Türk Yurdu, S. 294, XXXII, Şubat 2012, s. 59

ticaret şehri olan Kara-Arz/Karaz'ı kuşattılar. Kısa bir muhasaradan sonra burayı fethettikten sonra³¹ Türk başbuğları Bizans ordusunu aramağa başladılar. Bu sırada Liparit ile birleşen Bizans ordusu da sığınmış oldukları dağdan inip Pasin ovasına ulaştılar. Nihayet Kapetru kalesinin bulunduğu yere gelerek burada ordugâhlarını kurdular³². Aristakes'in ifadesiyle Türkler, bu akın sırasında Pasinler ovasının ve Erzurum'un boş yerlerini doldurarak bölgenin dört bir köşesini ele geçirdiler³³. 18 Eylül 1048/49'de Türk ordusu da Kapetru önlerine gelerek karargâhını kurdu. İki taraf arasında akşama doğru başlayan mücadele bütün gece devam etti ve savaşı Türk ordusu kazandı. Bizans komutanı Liparit esir alındı³⁴. İbrahim Yinal, esir ve ganimetleri Rey'de bulunan Tuğrul Bey'e götürdü.

İslam kaynaklarından İbn'ül Esir'de Pasinler Savaşı anlatılırken, "Maveraünnehr'de bulunan Oğuzların büyük bir kısmı İbrahim Yinal'ın yanına gelmişti. Bunun üzerine İbrahim Yinal onlara; "sizin burada kalmanız ve ihtiyaçlarınızı buradan karşılamanız dolayısıyla ülkem sıkıntı içine düştü. Bana kalırsa yapacağınız en doğru hareket Rumlara karşı gazaya çıkıp Allah yolunda gaza etmenizdir. Böylece ganimet de elde edebilirsiniz. Ben sizin peşinizden gelip yapacağınız işlerde size yardımcı olacağım" dedi. Oğuzlarda bu sözleri kabul ederek Anadolu üzerine sefere çıktılar. Oğuzlar, İbrahim Yinal'ın önünden ilerlediler ve İbrahim Yinal da onları takip etti. Malazgirt'ten Erzurum'a kadar ilerlediler. Trabzon'a ve o bölgedeki bütün şehir ve kasabalara kadar uzandılar. Bu sırada Rumlar/Bizanslılar ve Abhazlardan müteşekkil bir orduyla karşılaşarak savaşa tutuştular. Aralarında zor bir savaş cereyan etti. Sonunda Türkler kesin bir savaş kazandılar³⁵. Yine başka kaynaklarda da Van Gölü havzasından Anadolu'ya giren Türk ordusu, Eleşkirt üzerinden Pasinler ovasına geldi. Bu bölgede yirmi dört kasabayı ele geçirdikten sonra Erzurum eyaletine yayıldılar. Batıda Khaldaia/Karadeniz bölgesi ve Erzincan, kuzeyde İspir, Taik/

Taok/Oltu ve çevresi ve Arşarunik kalelerine, güneyde ise Daron/Taron/Muş, Haşdiank ve Khortziank'a, kuzeydoğuda ise Sisak/Ağrı³⁶ kadar ilerlediler³⁷. Görüldüğü üzere Türk boyları Pasinler savaşı ile birlikte artık Doğu Anadolu'da yerleşmeye başladı ki, bundan sonra yapılacak olan Türk akınlarına kolaylık sağlayacak, böylece Anadolu Türk yurdu haline gelecektir.

1054'de Tuğrul Bey, Anadolu seferine çıktı. Bir yandan Türkmenlerin sınır bölgelerinde yığılması ve Anadolu'da yurt kurmak ihtiyacı, diğer yandan Bizans'ın Türkler üzerine taarruzları bu seferin sebepleri arasında yer almaktadır³⁸. Anadolu sınırlarını aşan sultan, Van Gölü'nün kuzey-doğusundaki Bargiri/Muradiye'yi ele geçirdikten sonra Erciş'i kısa bir kuşatmadan sonra fethetti. Harekâtına devam eden Selçuklu Sultanı, Malazgirt önlerine gelerek burayı kuşattı. Diğer taraftan ordusunu üç kısma ayırarak bir kısmını Çoruh havzasına gönderdi. Birinci kol Oltu bölgesinden geçip Çoruh Irmağı vadisini akınlara tabi tuttuktan sonra geri dönüşleri sırasında Bayburt civarında kendilerine saldıran bir Frank kuvvetiyle savaştılar. Yapılan mücadele sırasında Türk kuvvetlerinin başbuğu şehit edildi. Türk kuvvetleri ise başarılı bir şekilde geri çekilmeyi başardı. İkinci Selçuklu kolu ise kuzeyde Kafkaslara, batıda Canik ormanlarına, güneyde Tercan, Hanzit ve Erzincan'a kadar ilerledi. Kars yönünde ilerleyen üçüncü Selçuklu kolu da burada Bizanslı vali Gagik ile yaptıkları savaşta Bizans kuvvetlerini adeta imha edercesine mağlup ettiler³⁹. Seferi anlatan kaynaklarda akın sıra-

(31) Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 574; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) , s. 86

(32) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 42

(33) Aristakes, Aristakes Lastivertc'i's History, New York, 1985, s. 18

(34) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 42; Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 575-76; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) , s. 89-90

(35) İbn'ul-Esir, El Kâmil Fit-Tarih, IX, Çvr. A. Özeydin, İstanbul 1987, s. 414-415

(36) Sisak, İslam kaynaklarında Siscan olarak geçmektedir. Strabon'da ise Sakastan yani Sakaların yerleştiği Ağrı ve havalisidir. Bkz. Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, İstanbul 1996, s. 122

(37) Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 574

(38) Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, s. 129

(39) Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) , s. 100; Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 584; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 44

sında Sultan Tuğrul Bey'in yanında kadın ve çocuklarında bulunması Türkmen göçlerine veya orduyu takip eden ve yurt arayan Oğuz boylarına delalet etmektedir⁴⁰.

Sultan Tuğrul Bey, imparatorluk içinde ortaya çıkan çeşitli buhranlar sebebiyle, Anadolu harekâtını bizzat yönetmemekle birlikte görevlendirdiği Selçuklu şehzade, emir ve Türkmen Beyleri, Anadolu'da, Bizans'a karşı askeri harekâtı sürdürdüler. Tuğrul Bey, bu sırada birçok Türkmen boy ve oymaklarını maiyetine alarak Bizans'a karşı gaza etmek amacıyla gelmiş olan Yakutî Bey'i Azerbaycan ve Anadolu hudutlarına tayin ederek gazaya memur etti. Yakutî ile maiyetinde bulunan Türk emirlerinden Sabuk/Saltuk 1057'de Doğu Anadolu'ya sürekli ve başarılı akınlar da bulundular. Türk akınlarına karşı Bizans İmparatoru Nikephoros Briyennios'u Kapadokya valiliği ile birlikte Anadolu'da bulunan Rumeli ve Makedonya birliklerinin komutanlığına tayin etti. Fakat bu General, Emir Sabuk'un hareketini durduramadığı gibi onunla yaptığı bütün muharebelerde mağlup oldu⁴¹.

Yakutî Bey'in nezareti altında faaliyete geçen Türkmen beyleri, Bizans ülkesine taarruz ediyorlardı. İbrahim Yinal'ın maiyetinde olarak Sultan Tuğrul Bey'e karşı isyan etmiş olan Türkmenlerin bir kısmı da bu mücahitler ile birleşerek onların miktarını artırdılar. 1058'de Kars şehrini muhasara ederek kalesi müstesna olmak üzere, bu beldeyi ele geçirdiler. Daha sonra Anı şehrini kuşatma altına aldılarsa da ele geçiremediler. Bundan sonra Pasinler bölgesine gelerek burada bulunan şehirlerin bir kısmı ile Ügümi'yi fethettikten sonra Muş ve Malazgirt bölgesine akınlarını devam ettirdiler⁴².

Azerbaycan ve Erran bölgesinden gelen kesif Türkmen kuvvetleri Pasinleri geçerek Erzurum bölgesindeki şehirleri ele geçirerek ileri harekâtlarına devam ettirdiler. Nihayet önce Erzincan ve arkasından da Kemah'ı fethederek Türk hâkimiyetine soktular. Kemah'ın fethinden sonra harekâtlarına devam eden Türk kuvvetleri Fırat Irmağını

7 takip ederek Harput civarındaki şehirlere akın yaptılar. Bu kuvvetlerden bir kol, Çoruh vadisini takip ederek Kelkit bölgesini ele geçirdikten sonra ileri harekâta devam ederek Şarki Karahisar'ı fethetti⁴³. Büyük Selçukluların önemli başbuğlarından birisi olan Dinar, emrinde bulunan Selçuklu kuvvetleriyle Malatya üzerine hareket etti. Selçuklu başbuğu önce güney yönündeki bölgeyi ele geçirdikten sonra Malatya'yı kuşattıktan kısa bir süre sonra fethetti (1058)⁴⁴.

1059'da Sultan Tuğrul Bey'in emri ile Anadolu akınları yeniden başladı. Yakutî Bey, beraberinde Horasan Sâlâr'ı, Kapar, Kicaciç⁴⁵ ve Sabuk adlı Selçuklu emirleri olduğu halde Van Gölü'nün kuzeyinden Anadolu'ya girdi. Emir Sabuk, kuzey bölgesine yöneldi ve Sivas üzerine hareket ederek burayı ele geçirdi. Horasan Sâlâr'ı Urfa'yı kuşattı ise de başarılı olamadı. Selçuklu ordusu kış mevsiminin yaklaşması üzerine kışlaklara dönmek zorunda kaldı⁴⁶. 1062'de Tuğrul Bey, Azerbaycan ve Erran'a gelerek daha önce İbrahim Yinal'a ardından da Kutalmış'a tabi olan bu bölgeleri yeniden kendisine tabi kıldıktan ve özellikle Anadolu harekâtını inceleyip denetledikten sonra Irak'a gitmek üzere bu bölgeden ayrıldı. Bununla birlikte Anadolu harekâtını devam ettirme görevini yeniden Yakutî'ye verdi. Selçuklu başbuğu yanında Horasan Sâlâr'ı ve Cemcem⁴⁷ ve İsulî⁴⁸ adlı emirlerle Anadolu'ya girdi. Başta Ergani olmak üzere kuzeyindeki Bagin, Tulhum'a kadar harekâtı devam ettirdiler. Dicle ile Fırat ırmakları havzalarını da akınlara uğrattıktan sonra Azerbaycan'daki üslerine geri döndüler⁴⁹.

(40) Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, s. 131

(41) Bu akınlar hakkında geniş bilgi için bkz. Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 586vd; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 45; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 55

(42) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 47

(43) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 47; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 56

(44) Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 107

(45) Selçuklu başbuğu, Ermeni kaynaklarında bu adla anılmaktadır. Bkz. Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 56

(46) Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 591; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 47-48; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 56

(47) Bu Türkmen başbuğunun türbesi muhtemelen Erzurum'da bulunmakta ve Cincime sultan olarak anılmaktadır.

(48) Kaynaklarda İsulî olarak geçen bu ismi Prof. Dr. Osman Turan Yusuf olarak kabul etmektedir. Bkz. Turan, Selçuklular Tarihi, s. 153

(49) Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 113; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 57

Tuğrul Bey zamanında Anadolu'nun kapıları Türkmenlere açılmış özellikle Pasinler savaşından sonra Doğu Anadolu ve Güney-Doğu Anadolu bölgesinden sonra Orta Anadolu bölgesinde de yerleşmeler vuku bulmuştur. Tuğrul Bey öldüğü zaman Türk akıncıları Kızıl Irmak havzasına kadar uzanmışlardı. Mükrimin Halil Yinanç; "... İbrahim Yinal, Kutalmış ve Resul Tekin'in çıkardıkları isyanlar Tuğrul Bey döneminde Anadolu'nun tamamen fethedilmesine mani olmuştur" yorumunda bulunarak Türk akıncılarının durumunu ortaya koymaktadır.

Sultan Alp Arslan Döneminde Selçuklu-Bizans İlişkileri ve Ermeniler

Sultan Alp Arslan devlette huzuru ve istikrarı sağladıktan sonra 1064'de büyük bir ordu ile Horasan'dan Azerbaycan'a geldi. Burada bulunan Türkmen boy ve ulusları, reisleri ile birlikte sultana katıldılar. Sultanın kardeşi olup uzun zamandan beri Bizans hudut komutanlığı yapan Yakutî ile aralarında İbrahim Yinal ve Kutalmış'ın oğullarının da bulunduğu diğer Selçuklu şehzadeleri de sultanın huzuruna geldiler. Sultan ordusunun bir kısmını oğlu Melik-şah ile kardeşi Yakutî'nin emrine verip vezir Nizamülmülk'ü bunların yanına katarak Vaspurakan bölgesinde bulunan ve şimdiye kadar fethedilmemiş olan müstahkem şehirlerin ve kalelerin ele geçirilmesine memur etti⁵⁰. Melik-şah komutasındaki Selçuklu ordusu başta Anberd⁵¹, Sürmari⁵² ve Meryemnişin olmak üzere Van Gölü havzasındaki kaleleri ele geçirdiler. Özellikle ünlü bir şehir olan Meryemnişin günlerce süren ve gece gündüz yapılan çarpışmalardan sonra fethedildi⁵³.

Sultan Alp Arslan ise Nahçıvan'a geldikten sonra Aras Irmağını teknelerden oluşturulan köprüden geçerek ileri harekâta başladı. Bu arada Bizans'ın Doğu Anadolu'da hâkimiyetinin çökmesi üzerine Lori'yi kendisine başkent yaparak bir Ermeni prensliği

kurmaya çalışan Ermeni prensi Davidoğlu Giorg'un; "yıllık vergi verme" karşılığında Selçuklu vasalı olması önerisini kabul etti. Daha sonra Gürcistan bölgesine girerek Tiflis-Çoruh Irmağı arasındaki bölgeyi ele geçirdi. Bundan başka birçok bölgeyi ele geçirdikten sonra Şavşat üzerinden vaktiyle Sakaların yerleştiği onların bir kolunun adına izafeten Tao veya Taik adı verilen bölgeye girerek önemli bir merkez olan Panaskert'e ulaştı. Daha sonra Sepidşehr/Akşehir olarak da ifade edilen Akhalkelek/Ahılkelek yörelerini ele geçirdi (Temmuz 1064). Bundan başka sultan, Gürcü kuvvetlerinin savunduğu Borçala Irmağı kıyısında bulunan Allaverdi kentini şiddetli çarpışmalardan sonra hücumla fethetti. Gürcü prensi IV. Bagrat, Selçukluların karşısına çıkamayıp kaçtı ise de daha sonra sultana bir elçilik heyeti göndererek "itaat ve tabiiyetini" arz edip yıllık vergi vermek şartıyla barış isteğinde bulundu⁵⁴. Bu başarılarından sonra Selçuklu Sultanı, beraberinde oğlu Melik-şah olduğu halde Bizans'ın hâkimiyetinde bulunan Anı üzerine hareket etti. Arpaçay üzerinde bulunan, yüksek ve sağlam surlar, içi su dolu derin hendeklerle korunan Doğu Anadolu'nun bu ünlü kalesi, Bizans generaleri Bagrat ve Grigor tarafından savunulmaktaydı. Anı ahalisi sultan ve askerlerini ilk önce tacir olarak düşünmüşlerdir. Çünkü şimdiye kadar şehir ve çevresinde düşman askeri görmemişlerdi. Bizans birlikleri şehir dışında karargâh kurup kaleyi kuşatmak isteyen Türk askerlerine karşı saldırıda bulundularsa da yenilgiye uğrayıp kaleye sığınmak zorunda kaldılar. Çok geçmeden kaleyi kuşatan Sel-

(50) Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, Hzl. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, I, s. 60; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 51

(51) Anberd, Eçmiyazın'ın takriben 20 km. kuzeyindedir. Bkz. Honigmann, Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı, s. 175 ve 184

(52) Sürmari, içinde akarsuların, bağ ve bahçelerin bulunduğu bir şehirdi. Bkz. Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 60

(53) El-Hüseynî, Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye, Çvr. Necati Lügal, Ankara 1999, s. 24; Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 597; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 61

(54) El-Hüseynî, Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye, s. 25; Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 60; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 118-119; Gürcistan Tarihi, çvr. Hrand D. Andreasyan, Yay. Hzl. Erdoğan Merçil, Ankara 2003, s. 287-288; Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 596; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 60; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 52; Mehmet Altay Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı, Ankara 1992, III, s. 15

çuklu kuvvetleri, özellikle lağımcılar ile kale- nin karşısına kurulan tahtadan bir kule üze- rindeki mancınığın ve stratejik öneme sahip noktalara yerleştirilen okçuların gece gündüz azimle savaşmaları sonucunda, nihayet Büyü- k Sultan Alp Arslan'ın uyguladığı mahirane savaş taktiği sayesinde fetih gerçekleşti. Böylece kaynaklarda, “asla zapt edilemez” biçiminde nitelenen Anı Kalesi Türk hâkimi- yetine geçmiş oldu⁵⁵.

Sultan Alp Arslan, Anadolu'dan ayrılıp imparatorluğun başka bölgelerinde faaliyeti- ne devam ederken Selçuklu şehzadeleri ile Türkmen başbuğları Anadolu'da gaza ve füt- uhatı devam ettirdiler. Horasan Sâlârı unva- nının taşıyan emirlerden biri Dicle Nehri kı- yısındaki kalelerden birçoğunu ele geçirdik- ten sonra Urfa'yı kuşattıktan başka etraftaki kasabaları akınlara uğrattı. Yine Karahanlı hükümdarlarından Tamgaç Han'ın oğulların- dan Hanoğlu Harun Selçuklu hizmetine gir- dikten sonra Anadolu üzerine akın yaparak Suriye sınırında bazı kaleleri ele geçirdi⁵⁶.

1066'da Sultan Alp Arslan tarafından Anadolu'ya akın yapmakla görevlendirilen Gümüştekin, maiyetinde Afşin, Ahmed-Şah ve daha birçok Türk beyleri bulunduğu hal- de Murat ve Dicle Nehirleri havzasındaki şehirlerin birçoğunu ele geçirdikten sonra El-Cezire bölgesine girerek Ergani ve Nizip yörelerini akınlara uğrattıktan sonra bir takım kaleleri ele geçirdi. Daha sonra Fırat'ı geç-erek Hısn-ı Mansur/Adıyaman havlisine girdi. Burayı akınlara tabi tutuktan sonra Bizans'ın hudut komutanı Aruantanos ile yaptığı savaşı kazandı. Bu başarılı harekettten sonra Gü- müştekin ve diğer Selçuklu emirleri büyük ganimetlerle Ahlat'a geri döndüler. Fakat bu arada Afşin Bey ile Gümüştekin anlaşmazlığa düşerek tartışılar. Bunun sonucunda Gü- müştekin, Afşin Bey tarafından öldürüldü. Afşin Bey, bu hadisenin cezasız kalmayaca- ğını bildiğinden dolayı kendisine tabi boyları ve oymakları alarak batıya kaçtı. Afşin Bey ile beraberindekiler Fırat'ı geçerek Bizans üze- rine hücumla başladılar. Bölgede faaliyette

bulunan diğer Türklerle de işbirliği yaparak başarılı fetihlerde bulundular ki, bunun so- nucu olarak Dülük, Raban, Artah ve Keysum kalelerini fethettiler⁵⁷. Afşin Bey'de yaptığı bu başarılı akınlar üzerine Sultan Alp Arslan tarafından affedildi.

Bu arada Bizans imparatoru Kostantin Dukas tarafından doğu orduları başkuman- danlığına tayin edilen Nikephoros Botaniates imparatorluğun güney ve doğu hududundaki kalelerin tahkimi, surların tamiri ve buraları müdafaa edecek kuvvetlerin tedariki ile meş- gul olmaya başladı. Bu arada Malatya, Sivas ve Divriği gibi önemli şehirlerin surları ona- rıldı. Ancak imparatorun ölümünden sonra tahta çıkan Eudokia zamanında Türk taarru- zu yeniden başladı. Malatya'da toplanan Bi- zans ordusu Emir Afşin komutasında yapılan akına karşı koyamadan dağıldı. Türkler bu zaferden sonra Tohma vadisini takip ederek Kayseri üzerine akın yaparak bu şehri ele ge- çirdiler. Buradan Adana ve Seyhan taraflarına inerek muhtelif akınlarda bulduktan sonra Halep yöresine kendi hareket üslerine geri döndüler⁵⁸.

İmparatoriçe, Türk taarruzları karşı- sında imparatorluğun pek az müddet zar- fında yıkılacağından korkarak bu hücumları durduracak ve Türk taarruzunu önleyecek muktedir bir komutan aramaya başladı. Ni- hayet, Romanos Diogenes'i hem imparator adayı ve hem de kendine eş olarak seçti. Di- ogenes, daha işe başlar başlamaz orduyu ıslah edip, Türklerle muharebe için hazırlıklara başladı⁵⁹. Bu sırada Alp Arslan da büyük bir ordu ile Aras'ı geçip Gürcistan'a girdi. Emir Sav-tekın Türk ordusunun öncü kıtalarına kumanda ediyordu. Gürcistan'a giren Türk ordusu iki kaleyi ele geçirdikten sonra Kaheti bölgesine yöneldi. Buranın hükümdarı mu-

(55) El-Hüseyni, Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye, s. 26-27; Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 65 vd; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) , s. 119-120; Grousset, Başlangıcından 1071'e Erme- nilerin Tarihi, s. 598; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 61

(56) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 53

(57) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 54

(58) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 54-55

(59) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 55

kavemet edemeyeceğini anladığından dolayı tabiiyetini bildirdikten sonra sultanın huzuruna gelerek İslam dinini kabul etti. Bunun üzerine sultan evvelce hâkim olduğu bölgesini yeniden kendisine verdikten başka kral Bagrat'a ait olup fethedilen bölgeleri de ona bağladı. 1067 Aralık ayında Karthli ülkesine girdi. Türk akıncıları Arguet bölgesini geçerek Sver Kalesi önlerine kadar geldiler ve kısa bir kuşatmadan sonra burayı ele geçirdiler. Bir müddet Tiflis'te kalan sultan burada bir cami yaptırdı⁶⁰. Arkasından da Bagrat'ın gönderdiği elçileri kabul etti. Sultan kışın şiddetine bakmayarak Sumheti bölgesine girip Kars önlerine kadar geldi ve burayı da ele geçirdi. Kış mevsiminin etkisi azaldıktan sonra sultan bir taraftan Gürcistan'ın içlerine diğer taraftan da Abhazy'a kuvvetler gönderdi. Bu kuvvetler Karadeniz bölgesindeki şehirleri ele geçirerek Rize üzerinden Trabzon'a kadar akınlarını ilerlettiler. Sultan bundan sonra tekrar Karthli bölgesine girerek Tiflis'e geldi. Bu civardaki pek çok kale ile birlikte Rusthav Hisarını da fethetti. Gürcü kralı Bagrat, sultan'ın tabiiyetini kabul ettiğini bildirmesi üzerine akınlarını durdurdu⁶¹.

Büyük Sultan Alp Arslan'ın Gürcistan bölgesinin ele geçirilmesi ve tabiiyete alınması üzerinde bu kadar ciddiyetle durmasının sebebi, Bizans'ın tabii ve müttefiki olan Gürcistan ile birlikte Abhazy Krallığını ortadan kaldırdıktan ve kendisine bağladıktan sonra Anadolu'ya girmek ve Bizans İmparatorluğuna büyük bir darbe vurmaktı. Zira büyük Oğuz muhacereti sultanı buna zorluyordu. Ancak Türkistan'daki durumun karışıklığı üzerine sultan geriye dönmek zorunda kaldı⁶². Sultan geri dönerken yanındaki orduların bir kısmını Anadolu hudutlarında bıraktı, böylece buradaki kuvvetlerin sayısı arttı. Bu cihat ve gaza ordularının başbuğları Selçuklu şehzadelerinden Kutalmış'ın oğlu Mansur ve Süleyman, sultan'ın kardeşi Yakutî, sultanın eniştesi Erbasgan/Kurtçu ve Türkmen Emiri Sanduk/Saltuk idi⁶³.

Bizans imparatoru Romanos Diogenes, gittikçe artan Selçuklu akınlarını dur-

durmak amacıyla, büyük bir çaba göstererek Anadolu'dan özellikle Kayseri yörelerinden çok sayıda asker topladığı gibi, Rumeli'deki Uz ve Peçenek Türklerinden de kuvvetler sağladı. Ayrıca Frank, Alman, İskandinav ve İtalya Normanlarından ücretli askerleri de ordusuna kattı. İmparator Mart 1068'de Suriye yönünde hareket etti. Kayseri'ye gelmeden önce Selçuklu kuvvetlerinin Niksar'ı ele geçirip yağma ettiklerini haber alınca yolunu değiştirdi. Önce Sivas ardından da Divriği yönünde yürüyüşüne devam ederek bu bölgede kendisine saldıran Selçuklu kuvvetlerini geri çekilmek zorunda bıraktı. Kazandığı bu ilk başarıdan sonra imparator, Maraş'a gelip buradan Fırat boylarına gönderdiği birliklerle sol ve arkasını emniyet altına almak istedi ancak bu yörelerde harekâta bulunan Selçuklu Has İnal, Bizans kuvvetlerini mağlup ettiğinden dolayı imparator, planını değiştirmek zorunda kaldı⁶⁴. Çok geçmeden Kuzey-Suriye'ye inen imparator, Halep bölgesine yağma ettikten başka Membiç kalesini de ele geçirdi. Bu bölgede Hanoğlu Harun ve Halep Emiri Mahmud, Halep yöresinde faaliyet gösteren Bizans askerlerine saldırarak onları mağlup etti. Bunun üzerine Halep bölgesine gelen imparator, burada Selçuklu kuvvetleriyle şiddetli bir savaşa tutuştu. İki tarafın da büyük kayıplar verdiği savaştan sonra imparator, daha önce Selçukluların eline geçen Artah ve İmm kalelerini ele geçirerek Çukurova'ya indi. Bu nazik duruma rağmen Afşin Bey, yanında Ahmet-şah olduğu halde Orta-Anadolu yönünde akınlarda bulundu. Hatta Sakarya Irmağına kadar ilerleyerek ünlü Amuriye kentini ele geçirdi. İmparator, Afşin'in yolunu kesmek için harekete geçtirse de Selçuklu başbuğu yıldırım hızıyla geri döndü ve imparator da kışın yaklaşması üzerine İstanbul'a gitti⁶⁵.

(60) Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 76-78; Gürcistan Tarihi, s. 290-291

(61) Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 78-80; Reşid ed-Din Fazlullah, Cami'ü't-Tevarih, II/V, Ankara 1999, s. 31-32; Gürcistan Tarihi, s. 290-291

(62) Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 80

(63) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 57

(64) Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 67-68

(65) Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 137; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 58-59; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 68

1069'da Selçuklu şehzadelerinin maiyetinde Anadolu'ya akın yapmağa memur olan Türkmen başbuğları; Afşin, Ahmed-şah, Uvakoğlu Atsız ile kardeşi Çavlı, Arslantaş, Türkmen, Demleç-oğlu Mehmed, Sanduk, Tavtavoğlu ve Tarankoğlu doğu, güney-doğu ve güney bölgelerinden Bizans'ı sıkıştırmaya başladılar⁶⁶. İmparator Romanos Diogenes bu taarruzları durdurmak için kuvvetli bir müfreze gönderdi ise de bu ordu mağlup olmaktan kurtulamadı. Bunun üzerine imparator, Manuel Komnenos komutasında Sivas'a, Philaretos Brachamios kumandasında da Malatya'ya iki ordu sevk ettikten başka, üçüncü bir ordu ile de bizzat kendisi harekete geçerek Kayseri yörelerine geldi. Buralarda harekât halinde bulunan bir Türk kuvvetini geri püskürttüktan başka Fırat'a kadar hareketini sürdürdü⁶⁷. İmparatorun amacı Ahlat'ı ele geçirdikten sonra Doğu Anadolu'da Türk hâkimiyetine giren belli başlı kaleleri işgal etmekte. Ancak İmparator, Harput yörelerine geldiği zaman Selçuklu kuvvetleri Malatya'da bulunan Philaretos'u yenilgiye uğratıp perişan ettiler. Yanında az miktarda askerle kaçan Bizanslı komutan güçlükte imparatora katıldı. Buna rağmen imparator da Palu'ya gelebildi. Bütün bu olaylar olurken Türk kuvvetleri Konya ve Karaman başta olmak üzere birçok il ve ilçeyi fethettiler. Özellikle imparator, Konya'nın Türk hâkimiyetine girdiğini öğrendikten sonra daha fazla ileri gidemedi ve Türk ordularının dönüş yollarını kesmek amacıyla Sivas üzerinden Kayseri'ye geldi. Türk emir ve başbuğları ise Toros dağlarını aşarak Kuzey-Suriye'deki hareket üsleri olan Halep'e ulaşmayı başardılar⁶⁸.

1070'te imparatorun doğu orduları başkumandanlığına atadığı Manuel Komnenos⁶⁹ Türk emirlerinin taarruzlarını durdurmağa çalıştı. Bu sırada Sultan Alp Arslan'a karşı isyankâr bir vaziyet almış olan sultanın eniştesi Erbasgan, kalabalık Yabgulu/Yivek/Yavuk Türkmenlerinin başında olarak sultanın emriyle kendisini takip ve yakalamakla görevlendirilen Afşin ve diğer Türkmen emir-

lerinin önünden kaçarak batıya Kızılırmak kıyalarına kadar ilerledi. Erbasgan burada kendisinin yolunu kesmek isteyen Manuel'i şiddetli bir muharebede mağlup ederek Manuel ile birlikte birçok Bizans komutanını da esir etti. Fakat Afşin ve diğer beylerin gelmekte olduklarını öğrenince esir ettiği Manuel ve diğer komutanlara hürriyetlerini geri verdi. Hatta kendisi de bu komutanlarla İstanbul'a gitti. Böylece ilk defa olarak bir Selçuklu prensi Bizans'a sığınmış oldu⁷⁰. Afşin Bey ise Kayser-Sivas bölgesindeki kaleleri yıldırım hızıyla akınlara uğrattıktan sonra Afyon, Denizli-Uşak bölgesine ulaştı. Burada Honas ve Laodikya'yı yağma ve istila ettikten sonra Marmara kıyalarına kadar akınlarını devam ettirdi. Buradan Bizans imparatoruna elçi göndererek asi şehzade ile birlikte Bizans'a sığınanların geri verilmesini istedi, fakat onun bu isteği reddedildi⁷¹.

1070'de ise Sultan Alp Arslan, Mısır ülkesini Selçuklu Devleti'ne katmak amacıyla büyük bir ordu ile harekete geçerek Azerbaycan'a geldi. Burada faaliyette bulunan kuvvetler ile Anadolu'da gaza akınlarını devam ettiren Selçuklu kuvvetlerini de yanına alarak Van Gölü'nün kuzeyinden geçerek Malazgirt önlerine geldi. Kısa bir kuşatmadan sonra burayı ele geçirdikten sonra yürüyüşüne devam etti⁷². Sultan bu yürüyüş sırasında Murat suyu ile yukarı Dicle ve kolları arasında bulunan ve henüz hâkimiyet altına alınmamış şehirleri fethettikten sonra Diyarbakır bölgesine girdi. Diyarbakır bölgesini elinde bulunduran Mervani emiri Said, sultanı karşılayarak birlikte şehre geldiler ve sultan Harşefiye mevkiinde karargâhını kurdu. Bu arada Meyyafarikin/Silvan emeri sultana hediyeler ile birlikte askerinin iaşesi için lazım gelen zahireyi gönder-

(66) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 59

(67) Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 69

(68) Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 69-70

(69) Nikphoros Bryennios, Manuel Komnenos'u Anadolu ordularının başkumandanı olarak söylemektedir. Bkz. Nikphoros Bryennios, Tarihin Özü, Çvr. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 44

(70) Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 81; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 137-138; Bryennios, Tarihin Özü, s. 45; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 60

(71) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 60-61

(72) Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 138; Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 80-81

di. Nihayet sultan bölgeyi Mervanoğullarından iki kardeş Nizam ed-Din Nasır ile Said arasında paylaştırdıktan sonra El-Cezir'e bölgesine girdi⁷³. Selçuklu Sultanı başta Süveyda Kalesi olmak üzere bölgedeki kaleleri ele geçirdikten sonra Urfa'yı kuşattı. Elli gün kadar süren kuşatmadan sonra sultan kuşatmayı kaldırarak Halep bölgesine teveccüh etti ve Fırat'ı geçerek Halep önlerine geldi. Halep hükümdarı Mahmud korkusundan sultanı karşılamayarak şehrin surları içine kapandı. Böylece şehir muhasara altına alındı. Nihayet Halep hükümdarı, validesi ile birlikte şehirden çıkarak sultanın otağına gelerek tabiiyetini arz etti. Şehir tekrar eski sahibine verilerek Dımaşk/Şam'a doğru hareket edildi⁷⁴.

Sultan Şam yolunda iken Bizans İmparatorunun mektubu geldi. Bunun üzerine derhal ordusunun sol cenahından bir kısmını orada bırakarak Suriye'nin fethine memur ettikten sonra kendisi de ordusunun büyük kısmı ile geriye dönüp imparator ile çarpışmak üzere yoluna devam ederken Fırat'ı geçti. Bu sırada iâşe müşkülâtından dolayı Irak-ı Arap ve Irak-ı Acem kıtalarını terhis ederek evlerine gönderdi. Yanında genç ve dinamik dört bin/on üç bin Türk askeri kaldı⁷⁵. Sultan bu askerlerle Ahlat üzerinden Malazgirt'e yöneldi. İmparator Romanos Diogenes, Türklerin senelerden beri Anadolu'da yapmakta oldukları taarruzlara bir son vermek için Azerbaycan'a sefer yapmak ve Suriye'ye inmiş olan sultanın İran'da bulunmamamsından istifade ederek bu ülkeye, mukabil akınlar yapmak ve nihayet sultanı savaşa zorlayarak Türkmenlerin bir daha Anadolu toprağına girmeyeceklerini garanti eden bir anlaşmayı kabul ettirmek niyetinde idi. Bu maksatla Rumeli'de sakin olan Peçenek, Uz/Oğuz ve muhtelif unsurları silah altına çağırıldı. Ayrıca Anadolu'daki themaların halkını da askere aldı⁷⁶.

Miktarı itibariyle yüz bini piyade ve bir o kadarı da süvari olan toplamı iki yüz bine⁷⁷ ulaşan bu ordunun içinde farklı kavimlerden askerler bulunuyordu. Özellikle seferin maksadını gizlemek amacıyla Alp Arslan'ın Halep

önlerinde bulunduğu esnada ona elçi gönderip Doğu Anadolu'da Malazgirt başta olmak üzere birçok kalenin kendisine geri verilmesi şartıyla sulh teklif etti. Böyle bir hareketle sultanı aldattığını düşünen imparator, İstanbul'dan hareketle Sakarya üzerinden Kayseri'ye buradan da Sivas'a geldi. Romanos Diogenes, burada savaş meclisini topladı. Bu toplantıda Rumeli orduları komutanı Nikephoros Bryennios ve diğer generaller, imparatorun Azerbaycan üzerine yürütmesine karşı çıkarak uygun hareketin Sivas'ta kalmak olduğunu, eğer ileri gidilecekse Erzurum'a kadar gidilmesini ve Pasinler ovasında savaşı kabul etmenin uygun olacağını ifade ettiler. Ancak o, bu sözlere fazla itibar etmeyip harekete geçerek Erzurum'a vardı⁷⁸. İmparator savaş planını uygulamak üzere Erzurum'dan İran'a hareket ettiği gibi Ursel komutasındaki bir kısım birliklerini, arkadan bir saldırıya uğramamaları ve Ahlat yolunu emniyet altına almaları için görevlendirdi. Ayrıca Gürcistan'ı yeniden ele geçirmek ve ordunun yiyecek sıkıntısını gidermek için yirmi bin kişilik bir kuvveti de bu bölgeye gönderdi⁷⁹.

Bundan sonra imparator yanındaki birliklerle Malazgirt üzerine hareket etti. Bu sıralarda Bizans ordusundaki Türk askerlerinden sultana; "Endişe etme, Bizans ordusunun büyük bir kısmı seninledir" şeklinde mektuplar gönderdi. Ayrıca Uz/Oğuzlarda ırkdaşları Selçuklulara eskiden beri kullanılan fakat ne olduğu bilinmeyen Türk alâmetlerinden bir işaret (belki de bir ok) yolladılar. Bu durumu öğrenen imparator, yanında getirdiği Erbasgan'ı derhal İstanbul'a gönderdi. Çok geçmeden Malazgirt'i kuşatma altına

(73) Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 61

(74) Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 84-87; İbnü'l-Adim, Bugyetü't-Taleb Fi Târihi'l-Halep, Yay. Ali Sevim, Ankara 1976, s. 67

(75) Ahmed b. Mahmud, sultanın yanında dört bin asker kaldığını ifade etmektedir. Bkz. Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 94; Buna karşılık İbnü'l-Adim ise Sultanın on üç bin atlı ile hareket ettiğini ifade etmektedir. Bkz. İbnü'l-Adim, Bugyetü't-Taleb Fi Târihi'l-Halep, s. 67

(76) El-Hüseynî, Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye, s. 32-33; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 63

(77) Bazı kaynaklarda bu ordunun sayısının altı yüz bin kadar olduğu kaydedilmiştir. Bkz. Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 92

(78) Bryennios, Tarihin Özü, s. 48; Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 63

(79) Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 77

aldı. Kuşatmayı kıramayacaklarını anlayan Türkler, hayatlarına dokunulmaması karşılığında teslim oldular. Fakat imparator, sözünde durmayarak teslim olan Türklerin hepsini öldürttü⁸⁰.

Bu sırada Türk sultanı da Ahlat'a ulaştı. Çok geçmeden Ahlat taraflarına gelen Ursel ve Trakhaniotes komutasındaki Bizans ordusu, Selçuklu ordusu tarafından bozguna uğrattıldı. Sultanın Ahlat'a geldiği haberi etrafa yayılınca, bunun doğru olup olmadığını anlamak için⁸¹ imparator, Nikephoros Bryennios komutasında yeni bir ordu gönderdi. Bu ordu da Selçuklu öncü kuvvetleri komutanı Emir Sanduk tarafından mağlup edildi. Bryennios yaralı olarak güçlüğüle kaçabildi. Sultan Alp Arslan, Ahlat bölgesinde kuvvetleriyle kendisini bekleyen Afşin ile karşılaştı. Bu arada sultan, hanımı ve vezirini hazineleri ile birlikte Hemedan'a gönderdi ve onlara süratle asker göndermelerini söyledikten sonra yanında dört/on üç bin hassa askerinden başka, Anadolu'ya akınlarda bulunan Selçuklu şehzade, emir ve Türkmen başbuğlarının komandasındaki takriben kırk bin akıncı kuvveti vardı⁸².

İki yüz bin kişilik Bizans ordusunun karşısında, küffara karşı manen Türklük ve cihat ülküsü ile donatılmış bir Selçuklu ordusu ve hükümdarı bulunuyordu. Sultan Alp Arslan'ın beraberinde Gevherayin, Afşin, Sav-tekın, Sunduk, Aytekin, Tarankoğlu/Serhenkoğlu, Ahmet-şah, Demleçoğlu Mehmet, Duduoglu gibi emerlerle birlikte Mansur, Süleyman, Devlet ve Alp-ilik gibi Selçuklu şehzadeleri, Artuk, Tutak, Danişmend, Saltuk, Mengüçük, Çavlı, Çavuldur ve Porsuk gibi Türk savaş taktiğini çok iyi bilen Türkmen başbuğları bulunuyordu⁸³.

Sultan Alp Arslan, Ahlat'tan hareket ederek Rahve/Zahva⁸⁴ ovasına gelerek burada karargahını kurdu. Malazgirt'te bulunan Bizans ordusu da bir müddet sonra gelerek burada konakladı. Sultan kesin sonuçlu bir savaşa karar vermeden önce son kez Bizans'ın durumunu öğrenmek ve barış teklifinde bu-

lunmak üzere Halife'nin elçisi Ebu'l-Ganaim İbnü'l-Mahleban ile Emir Sav-tekın'ı elçilik heyetiyle imparatora gönderdi. Ancak barış teklifi reddedilince Türk sultanı savaş hazırlıklarının bitirilmesini emretti⁸⁵.

Selçuklu Sultanının savaş planı, Türk savaş taktiği idi. Bizans ordusu önce yarım bir çember daha sonra tam bir kuşatma altına alınacaktı. Nihayet merkezde yer alan sultanın emrinde bulunan kuvvetler, Bizans ordusuna doğru düzme bir saldırıya geçtiler. Pusuda bekleyen kuvvetlere oranla daha az olan bu kuvvetleri yok etmek için derhal saldırıya geçen Bizans imparatoru, Türklerin eskiden beri uyguladıkları bozkır savaş taktiği gereğince savunma savaşı yapa yapa ve yavaş yavaş sahte ricat ile çekilmekte olan Türk askerlerini izlemeye başladı. Bizzat Sultan Alp Arslan tarafından büyük bir ustalıkla ve maharetle uygulanan bu çekilme planı tam bir başarıyla ulaştı. Çünkü Selçuklu pusularının bulunduğu hatlara kadar ilerlemiş olan imparator, artık genel karargâhından epeyce uzaklaştı. Böylece Türk sultanının kesin sonuçlu bir meydan savaşı için emir verme zamanı gelmişti ki, çok geçmeden bu emir verildiği zaman Bizans ordusu, pusudaki Selçuklu birlikleri tarafından ciddi şekilde tehdiye başlandı. Artık imparator, hatasını anlamakta geç kalmıştı. Zira pusudaki Selçuklu kuvvetleri düşman ordusunu buldukları yönlerden çevirirken Sultan Alp Arslan'ın emrinde sahte ricat yapan asker de çekilmeyi durdurarak karşı saldırıya geçtiler⁸⁶.

(80) Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) , s. 141-142; Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 612; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 78

(81) Bizans imparatoru, Türk Sultanın bu kadar kısa süre ve hızla Ahlat'a gelmesine bir türlü inanamamış ve hayretler içinde kalmıştır. Bkz. Yinanç, Türkiye Tarihi, s. 64

(82) Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) , s.142; Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 94; İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, İstanbul 1972, s. 51; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 78-79

(83) Reşid ed-Din Fazlullah, Cami'ü't-Tevarih, s. 113; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 79

(84) Bu ova Ahlat ile Malazgirt arasında bulunmaktadır. Bugün Süphan dağının Malazgirt yönündeki kuzey eteklerinde bulunan Sultan ve Ziyaret Tepeler adları Türk Sultanın karargâhını kurmasından sonra verildiği kuvvetle muhtemeldir. Bkz. Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 79

(85) Reşid ed-Din Fazlullah, Cami'ü't-Tevarih, s. 111; Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, s. 97; Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 613; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 79

(86) Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 83 vd; Bryennios, Tarihini Özü, s. 48

Bu arada Bizans ordusunun sağ kanadında bulunan Uz/Oğuz ve Peçenek kuvvetlerinin başında bulunan Tamış, emrindeki Türk birlikleriyle Bizans ordusunun saflarından ayrılarak Selçukluların tarafına geçti. Bu olay Bizans ordusunun sol kanadının tamamen bozulmasına neden oldu. Bu durum karşısında imparator ordusunu karargâhının arkasında toplamak için çapa sarf etti ise de başarılı olamadı. Zira Bizans ordusunda dağılma emareleri görülmeye başlandı. Çünkü onlara yardım için gelen Ermeni birlikleri savaşa girmeyerek geri kaçtı. Frank askerlerinin komutanı Ursel, emrindeki birliklerle imparatora yardıma gitmeyip kendisini güvende duyacağı batı yönünde bir yere çekildi. Sultan Alp Arslan, kuşatılan Bizans ordusunun yok edilmesi harekâtını bizzat at üstünde, bir asker gibi oraya buraya koşarak, hatta zaman zaman kılıç ve süngü ile düşman askerlerine saldırarak idare etti. Hatta bu durumu gören Selçuklu başbuğu Aytekin'in dinlenmesi ve rahat etmesini söylemesi üzerine; "Bu zalim milleti yok edersem o zaman rahata kavuşurum..." dedikten sonra hiç durmadan savaşa devam etti. Ögle vaktinden akşama hatta geceye kadar devam eden savaşta Bizans ordusu yenilgiden kurtulamadı. Kuşatılan ordunun büyük bir kısmı kılıçtan geçirildi. Bir kısmı ise kaçarak kurtuldu. Sonuçta imparatorun esir alınması ile savaş kazanıldı⁸⁷.

Büyük Selçuklu Devleti henüz kurulmadan önce Çağrı Bey tarafından yapılan keşif akınından sonra aranan vatan bulunmuş, ancak planlı akınların başlaması ve vatan haline getirilmesi Dandanakan Savaşı'ndan sonra vuku bulmuştur. Kaynaklar incelendiği zaman keşif akını ile Malazgirt arasında yapılan mücadeleler Türk-Bizans mücadelesi şeklinde gelişmiştir. Bu dönemde yapılan mücadeleler adeta Malazgirt Meydan Muharebesinin hazırlık safhasıdır. Çünkü her kazanılan zafer iki tarafı bir adım daha kesin sonuçlu bir savaşa yaklaştırmıştır. İddia edildiği gibi incelediğimiz bu dönemde bir Türk-Ermeni mücadelesi yoktur. Zaten yukarıda da anlat-

tığımız gibi Türk akınları henüz Anadolu üzerine yönelmediği bir dönemde Bizans imparatoru II. Basilaos, Doğu Anadolu'da şehir devletçikleri halinde hüküm süren Ermenileri hâkimiyet altına aldıktan sonra onları Sivas, Kayseri ve Çukurova gibi bölgelere sürgün etti. Yine kaynaklara bakıldığı zaman bu mücadele sırasında -özellikle Ermeni kaynaklarında- Bizans yönetimine şiddetli bir eleştiri vardır. Hatta Bizans'ın Anadolu'yu yeterince savunamadığı vurgulanmaktadır.

Bibliyografya

A-Kaynaklar

Ahmed B. Mahmud, Selçuk-nâme, I, Hzl. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977

Aristakes, Aristakes Lastivertc'i's History, New York, 1985

Bryennios, Nikphoros, Tarih'in Özü, Çev. Bilge Umar, İstanbul 2008

El-Belazuri, Fütuhu'l-Büldan, Çev. M. Fayda, Ankara 1987

El-Hüseynî, Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye, Çev. Necati Lügal, Ankara 1999,

Gürcistan Tarihi, Gürcüceden Çev. M. Brosset, Çev. Hrand D. Andreasyan, yay. Hzl. Erdoğan Merçil, Ankara 2003, s.254

Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), Abû'l-Farac Tarihi, Çev. Ö. Rıza Doğrul, I, Ankara 1987

Histoire de La Georgia, Çev. Marie Brosset, St. Petersburg 1848

İbnü'l-Adîm, Bugyetü't-Taleb Fi Târîhi'l-Halep, Yay. Ali Sevim, Ankara 1976

İbn'ul-Esir, El Kâmil Fit-Tarih, IX, Çev. A. Özeydin, İstanbul 1987

Mikail Psellos'un Khronographiası, Yay. Işın Demirkent, Ankara 1992

Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara 1987

Reşid ed-Din Fazlullah, Cami'ü't-Tevarih, II/V, Yay. Ahmed Ateş, Ankara 1999

(87) El-Hüseynî, Ahbarü'd-Devleti's-Selçukiyye, s. 33-34; Reşid ed-Din Fazlullah, Cami'ü't-Tevarih, s. 114-115; İbnü'l-Adîm, Bugyetü't-Taleb Fi Târîhi'l-Halep, s. 67-88; Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136), s. 143; Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, s. 613; Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 83 86-89

B- Arařtırmalar

Grousset, Rene, Histoire De L'Armenia, Paris 1947

Grousset, Rene, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, vr. Sosi Dolanoğlu, İstanbul 2005

Honigmann, Ernst, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, vr. Fikret İşiltan, İstanbul 1970

Kafesoğlu, İbrahim, Selçuklu Tarihi, İstanbul 1972,

Kırzıoğlu, Fahrettin, 1967 Artvin Yıllığı (Tarih kısmı), Ankara 1967

Koca, Salim, Türk Kültürünün Temelleri, İstanbul 1990

Konukçu, Enver, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Ankara 1992

Köymen, Mehmet Altay, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamani, III, Ankara 1992

Lordkipanidze, Mariam, Georgia in the XI-XII. Ceturies, Tiflis 1987

Nemeth, Gyula, Attila ve Hunları, trc. şerif Bařtav, Ankara 1982

Sevim, Ali, Yücel, Yaşar, Türkiye Tarihi, Ankara 1989

Sevim, Ali, Anadolu'nun Fethi, Ankara 1993

Toksoy, Ahmet, "Anadolu'nun Fethinde Pa-sinler Savaşının Yeri ve nemi", Türk Yurdu, S. 294, XXXII, şubat 2012, s. 59

Turan, Osman,, Selçuklular Tarihi ve Türk-İs-lam Medeniyeti, İstanbul 1996

Yinanç, Mükrimin Halil, Türkiye Tarihi, Yay. Hzl. Refet Yinanç, Ankara 2013